

بررسی میزان آگاهی دانشجویان مامایی از احکام شرعی و قانونی مرتبط با حرفه مامایی در دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز در سال ۱۳۹۲

نسرین عظیمی
میترا تدین نجف آبادی
مریم بخشنده باورساد
مهرزاد کیانی^۱

چکیده

مقدمه: یادگیری احکام دینی برای هر فرد مسلمانی واجب است. در علوم پزشکی نیز احکام ویژه‌ای تعریف شده است تا شاغلین حرفه‌های پزشکی با بهره‌مندی از آن بتوانند در عین حال که به درمان جسمی بیماران مبادرت می‌ورزند، پاسخگوی احکام شرعی مرتبط با بیماری و درمان آن‌ها نیز باشند و خود نیز به رعایت آن‌ها اهتمام کنند.

روش: پژوهش حاضر مطالعه‌ی توصیفی مقطعی بر روی ۸۵ نفر از دانشجویان سال آخر کارشناسی پیوسته و ناپیوسته مامایی دانشگاه علوم پزشکی اهواز می‌باشد که به روش نمونه‌گیری در دسترس در سال ۹۲ وارد پژوهش شدند. ابزار پرسشنامه‌ای مشتمل بر دو بخش اطلاعات دموگرافیک و ۳۶ سؤال سه گزینه‌ای پیرامون احکام شرعی و قانونی مرتبط با حرفه مامایی بود. اطلاعات پژوهش با استفاده از آمار توصیفی و نرم افزار (spss17) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

نتایج: میانگین سنی نمونه‌ها $23/34 \pm 3/38$ و اکثریت آن‌ها (۷۴/۱۱٪) در مقطع کارشناسی پیوسته مامایی بودند. ۱۷/۶۵ درصد از نمونه‌ها در کارگاه‌هایی با مضمون با پژوهش فوق شرکت کرده بودند و اکثریت آن‌ها (۳۰/۵۸ درصد) اطلاعات شرعی خود را از رساله کسب می‌کردند. میانگین کلی آگاهی دانشجویان در تمام حیطه‌ها $3/41 \pm$

۱- فلوشیپ اخلاق زیست پزشکی و دانشیار مرکز تحقیقات اخلاق زیست پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، (نویسنده مسؤل)
Email:kiani1341@yahoo.com

۲۰/۲۲ به دست آمد (آگاهی خوب). بیشترین میزان آگاهی در زمینه‌ی احکام مرتبط با مسائل جنسی (۷۰/۵۹ درصد) و کمترین آگاهی پیرامون احکام شرعی در حیطةی آموزش پزشکی (۴۸/۲۳ درصد) بود.

بحث: امروزه پیشرفت‌های نوینی در مامایی و پزشکی در زمینه‌های گوناگون مانند آموزش پزشکی؛ سقط؛ تنظیم خانواده؛ روش‌های کمک باروری و ... صورت گرفته است. شرایط خاص بیماران در هنگام دریافت خدمات زنان و مامایی و نوع خدمات درمانی که به آنها ارائه می‌شود؛ زمینه‌ی ایجاد سؤالاتی را از سوی مددجویان پیرامون احکام شرعی آن خدمات فراهم می‌کند، این امر لزوم آگاهی از احکام بهداشت و درمان را برای ماماها و پزشکان که به عنوان ارائه دهندگان اصلی این خدمات درمانی هستند را بیان می‌کند.

واژگان کلیدی:

آگاهی، احکام شرعی و قانونی، مامایی

مقدمه

آیین مقدس اسلام به عنوان کامل‌ترین و جامع‌ترین دین که می‌تواند ضامن سعادت دنیوی و اخروی همه‌ی انسان‌ها باشد، دارای احکام و قوانینی است که در عین سادگی و سهولت می‌تواند، در زمینه‌های مختلف زندگی بشر، جوابگوی نیازهای گوناگون انسان باشد و در همین زمینه انسان را در اضطرار و تنگدستی نگذاشته است (تبریزی و خویی (ره)، ۱۳۹۰). در علم پزشکی احکام ویژه‌ای تعریف شده است تا شاغلین حرفه‌های پزشکی با بهره‌مندی از آن بتوانند در عین حال که به درمان جسمی بیماران مبادرت می‌ورزند؛ پاسخگوی احکام شرعی مرتبط با بیماری و درمان آنها نیز باشد و خود نیز به رعایت آنها اهتمام ورزند (عظیمی و بخشنده باورصاد، ۱۳۹۲). احکام شرعی و قانونی در حیطه پزشکی به آن دسته از قوانینی اطلاق می‌شود که با هدف رعایت حریم بیمار و اعضای کادر درمان و با حفظ ارزش‌های انسانی و با هدف ارائه خدمات بهتر به بیماران در تمامی شبکه‌های بهداشتی اجرا می‌شود. ظهور تحولات فزاینده علمی، اجتماعی و اقتصادی در رشته‌های مختلف به ویژه پزشکی، موجب پیچیده‌تر شدن معضلات اخلاقی شده است (لاریجانی و زاهدی، ۱۳۸۷). یکی از آرمان‌های اصیل و مقدس نظام جمهوری اسلامی جاری کردن احکام و قوانین شارع مقدس اسلام در جامعه است. دین مبین اسلام به لحاظ جامعیت و کمال بی‌بدیلی که دارد برای تمامی نیازهای بشر برنامه‌ای دارد و برای هر موضوع دستورات و قوانینی انشاء نموده است و برنامه‌ی زندگی انسان‌ها را در زمینه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی تدوین کرده است (توکلی براز، ۱۳۷۴). یکی از مشکلاتی که ماماها در محیط کاری با آن مواجه‌اند، مسائل قانونی است. از طرف دیگر به لحاظ پیشرفت‌هایی که در زمینه‌های مختلف علم مامایی از جمله سقط درمانی، روش‌های مختلف

پیشگیری از بارداری و روش‌های درمانی نوین ناباروری ایجاد شده است گستردگی بیشتری در مسائل قانونی و اخلاقی به وجود آمده است (بنائیان و سرشتی، ۱۳۸۶). مطالعات مختلف نشان می‌دهد که آگاهی به مسائل مرتبط با دانشجویان پزشکی و پرستاری همراه با رضایت آگاهانه بیماران و توزیع مناسب منابع قابل دسترسی به مددجویان مراقبت‌های بهداشتی به عنوان منابع مهمی در جهت ارائه خدمات برتر به بیماران مطرح بوده‌اند (فتوحی اردکانی و همکاران، ۱۳۸۹). حرفه مقدس پزشکی یکی از امانت‌های بزرگ الهی و از نعمت‌های ارزنده‌ای است که خداوند متعال به بشر ارزانی داشته است. در روایات اسلامی از این حرفه به نیکی یاد شده است تا آنجا که از دیدگاه پیامبر (ص) در کنار علم دین قرار گرفته است. پزشک مسلمان، افزون بر تعهدات عمومی این حرفه به دلیل پایبندی به مسائل شرعی، تعهداتی فراتر بر عهده دارد، چرا که می‌داند عمل به احکام نورانی اسلام چه تأثیر عمیقی بر زندگی فردی و اجتماعی خود خواهد داشت. از این رو پزشکان متعهد از یکسو در پی به کارگیری دانسته‌های پزشکی خویش برای نجات بیماران هستند و از سوی دیگر سخت مراقبند تا گرفتار کاری که خلاف شرع مقدس اسلام باشد، نشوند. این مقصود هنگامی میسر می‌شود که پزشک؛ کادر پزشکی؛ بیمار و همراهان او نسبت به مسائل شرعی آگاهی و تعهد لازم داشته باشند (پیوندی، ۱۳۹۰). آگاهی و باورهای سنتی افراد بر رفتارهای آن‌ها تأثیر می‌گذارد لذا قبل از تدوین برنامه‌ها لازم است که آگاهی، افکار و نگرش‌های افراد در آن زمینه شناخته شود و به نظر می‌رسد یکی از علل عدم موفقیت کنونی در اجرای طرح انطباق، ناشناخته ماندن افکار و باورهای پرسنل درمانی به آن باشد و لازم است دانش و نگرش پرسنل درمانی در مورد موازین شرعی مورد بررسی قرار گیرد (رستم نژاد و مرادی، ۱۳۸۴). در مطالعه‌ای که توسط فتوحی و همکارانش میزان

آگاهی کارورزان پزشکی از احکام مرتبط با پزشکی در حد متوسط بود و بیش از ۸۰ درصد آن‌ها آموزش‌های دوران تحصیل خود را برای برطرف کردن نیاز خود در زمینه احکام شرعی در پزشکی؛ کافی نمی‌دانستند (فتوحی اردکانی و همکاران، ۱۳۸۹). در مطالعه که بنائیان و سرشتی آگاهی ماماها از مسائل قانونی و شرعی مامایی به ترتیب تنها در ۱۵ درصد و ۱۲ درصد از آن‌ها در حد کافی بود و در حدود ۸۰ درصد از ماماها ابراز کردند آموزش‌های دوران تحصیل نیاز آنها برای برخورد مناسب با مسائل شرعی و قانونی حیطه کاری‌شان برطرف نمی‌کند (بنائیان و سرشتی، ۱۳۸۶). مطالعه‌ی رستم نژاد و مرادی نشان داد که سطح آگاهی دانشجویان مامایی از احکام شرعی بانوان در اکثریت آن‌ها متوسط بود (رستم نژاد و مرادی، ۱۳۸۴). در مطالعه‌ی احمدی و همکارانش میزان رعایت حریم مددجویان توسط دانشجویان گروه علوم پزشکی در سطح متوسط بود. توجه به رعایت حریم بیماران به نوعی رعایت احکام مربوط به نگاه و نظر می‌باشد. در این پژوهش میزان رعایت حریم مددجویان در حین ارائه خدمات درمانی از قبیل: معاینه واژینال، سمع قلب جنین، سوند گذاری، خونگیری و... در سطح متوسط بود و دانشجویان برای مثال در ۷۷/۰۷ درصد موارد در موقع معاینه از پرده و یا پوشش مناسب برای مددجو استفاده نکردند و در بیش از ۵۰ درصد از دانشجویان در موقع معاینه‌ی واژینال نواحی غیرضروری را نپوشاندند (احمدی و همکاران، ۱۳۹۰). مطالعه‌ی صالحی اصل و همکارانش که جهت بررسی میزان آگاهی و نگرش دانشجویان علوم پزشکی ارتش از احکام پزشکی انجام شده بود؛ نشان داد که آگاهی دانشجویان از حداکثر نمره‌ی ۲۰ نمره‌ی ۱۱/۹ بود و همچنین ۲۵ درصد از واحدهای پژوهش نگرش کاملاً موافق، ۲۱ درصد موافق، ۲۶ درصد بی‌نظر، ۱۵ درصد مخالف و ۱۳ درصد نگرش کاملاً مخالف نسبت به احکام پزشکی داشتند.

در این بررسی بین متغیر گذراندن و نگذراندن واحد احکام پزشکی و میزان آگاهی اختلاف معنادار بود ($p \geq 0/05$)، در صورتی که بین رشته‌های مختلف تحصیلی و میزان آگاهی ارتباط معناداری دیده نشد ($p \leq 0/05$) (صالحی اصل و همکاران، ۱۳۹۰). با توجه به گستردگی داده‌های فقهی و تورم انبوهی از مسائل و احکام، نگارش مجموعه‌هایی که تنها احکامی را بیان می‌دارد که به موضوعی خاص ارتباط دارد و مراجعه کننده را به راحتی به موضوع و مسأله‌ی مورد نیاز خود برساند ضرورت می‌یابد که از آن همه می‌توان مسائل مورد نیاز پزشکان و بیماران را نام برد که هر فردی در دوران حیات خود با آن روبه رو می‌باشد. بر هر فردی فراگرفتن احکام واجب و حرامی که به پیشه‌ی او مربوط می‌باشد و در طول پرداختن به آن ممکن است با آن مواجه شود، واجب است (نکونام، ۱۳۸۵). در فرهنگ اسلامی فقه و طب رابطه‌ی نزدیکی با هم دارند به طوری که در کنار بسیاری از دستورات فقهی ائمه علیه السلام دستورات طبیبی نیز صادر شده است. توجه به مسائل پزشکی در بین علما و فقهای معاصر و حاضر مرسوم بوده و هست. رجوع به مسائل و استفتائات مراجع تقلید حاضر نشان می‌دهد که بخش قابل توجهی از دیدگاه‌های آنها به مسائل پزشکی و احکام مربوط به آنها اختصاص یافته است، مراجع عظام بر این نکته تأکید دارند که انسان بایستی احکام شرعی مسائلی را که به طور معمول و روزانه با آنها سر و کار دارد را بداند (موسوی خمینی، ۱۳۸۶). اسلام یک دین جامع و جهانی است که برای تمام زوایای زندگی انسان؛ چه فردی و چه اجتماعی دستورالعمل و روش بهتر زندگی کردن را ارائه می‌نماید. حتی در مواردی که فرد دچار عوارضی از قبیل بیماری می‌گردد؛ احکام خاص شرعی به بیان وظایف او می‌پردازد (صالحی اصل و هاتفیان، ۱۳۹۰). اگرچه در فرهنگ اسلامی، فقه و طب رابطه‌ی نزدیکی با هم دارند به طوری که در کنار

بسیاری از دستورات فقهی ائمه اطهار و مراجع تقلید، دستورات طبی نیز به چشم می‌خورد ولی مطالعات مختلف حکایت از آن دارند که فقه پزشکی تا کنون جایگاه واقعی خود را به دست نیاورده است (زالی و همکاران، ۱۳۷۹).

در حیطه‌ی زنان و مامایی ارائه‌ی بسیاری از خدمات زنان و مامایی از قبیل معاینات دوران بارداری و بیماری‌های زنان؛ زایمان، مسائل مربوط به سقط از نظر اقدام به سقط و یا پیگیری‌های شرعی- قانونی آن؛ خونریزی‌های مرتبط با بیماری‌های زنان؛ زایمان و داروهای هورمونی؛ تنظیم خانواده و ماماها را با سؤالاتی پیرامون مسائل شرعی مرتبط با موضوعات فوق از سوی بیماران مواجه می‌سازد و از آنجایی که زنان این خدمات را از ماماها و پزشکان دریافت می‌کنند؛ بسیاری درصدد هستند تا حتی احکام شرعی این موارد را نیز از آن‌ها جویا شوند و از طرفی با توجه به اهمیت اخلاق و شرع در درمان، آگاهی و اجرای احکام شرعی در زمان ارائه‌ی خدمات درمانی از اهمیت بالایی برخوردار است.

عملکرد افراد تابعی از آگاهی افراد پیرامون وظایف محوله می‌باشد. مطالعات ذکر شده بیانگر این نکته هستند که آگاهی دانشجویان و فارغ التحصیلان علوم پزشکی از مسائل شرعی و قانونی کافی نیست و بسیاری معتقدند آموزش‌های دوران تحصیل در این زمینه برای آنها کافی نبوده است. با نظر به اینکه برنامه‌ریزی در جهت ارتقای سطح آگاهی افراد پیرامون موضوعات مختلف، نیازمند شناسایی نقاط ضعف و قوت و در واقع تعیین وضعیت آگاهی آنها می‌باشد، بر آن شدیم تا پژوهشی با عنوان «بررسی میزان آگاهی دانشجویان مامایی از احکام شرعی و قانونی مرتبط با حرفه مامایی در دانشگاه‌های علوم پزشکی اهواز» انجام دهیم. احکام ویژه امور پزشکی با عنوان احکام شرعی حیطه بهداشت و درمان مطرح می‌باشد. با توجه به گستردگی ابعاد این احکام، در این

پژوهش برخی از مفاهیم مرتبط با این احکام در حیطه رشته مامایی مورد بررسی قرار گرفت که شامل: آموزش پزشکی، احکام سقط، بهداشت جنسی، تنظیم خانواده، معاینه، لمس و نگاه و احکام خونریزی‌ها بودند.

روش: این پژوهش از نوع توصیفی مقطعی می‌باشد. جامعه‌ی پژوهش کلیه‌ی

دانشجویان سال آخر مقطع کارشناسی پیوسته و ناپیوسته مامایی دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز بودند که تعداد ۸۵ نفر از آن‌ها به روش نمونه‌گیری آسان در سال ۱۳۹۲ وارد پژوهش شدند. تعداد نمونه‌ها تقریباً با جامعه‌ی پژوهش برابر بودند. پس از مطالعه متون مرتبط با موضوع پژوهش، پرسشنامه‌ای دو قسمتی و پژوهشگر ساخته تدوین گردید. قسمت اول پرسشنامه شامل اطلاعات دموگرافیک بود. قسمت دوم پرسشنامه شامل ۳۶ سؤال سه گزینه‌ای (MCQ) پیرامون احکام شرعی و قانونی بهداشت و درمان در حیطه‌ی مامایی بود که این حیطه‌ها شامل احکام آموزش پزشکی با ۶ سؤال در مورد ضرورت‌های یادگیری احکام مربوط به پزشکی؛ یادگیری مهارت‌های پزشکی مربوط به جنس مخالف و قواعد شرعی این یادگیری‌ها و ...؛ احکام لمس، نظر و معاینه (با ۹ سؤال)، احکام سقط (۵ سؤال)، تنظیم خانواده (۸ سؤال)، احکام خونریزی‌ها (۴ سؤال) و احکام بهداشت جنسی (۴ سؤال) بود. در هر سؤال تنها یک گزینه به عنوان پاسخ صحیح سؤال وجود داشت که برای پاسخ‌های صحیح در هر حیطه نمره ۱ و پاسخ غلط نمره صفر در نظر گرفته شد و نمره‌ی کلی پرسشنامه در محدوده‌ی ۰-۳۶ محاسبه گردید.

نمره‌ی (۰-۹) آگاهی ضعیف، نمره‌ی (۹-۱۸) آگاهی در سطح متوسط، نمره‌ی (۱۸-۲۷) آگاهی در سطح خوب و نمره‌ی [۲۷-۳۶] آگاهی در سطح عالی را نشان می‌داد. هم‌چنین در انتهای پرسشنامه یک سؤال نظر سنجی مبنی بر

ارائه پیشنهاد از سوی نمونه‌های پژوهش جهت ارتقاء سطح آگاهی از احکام شرعی و قانونی بهداشت و درمان قرار داشت که واحدهای پژوهش در صورت تمایل به آن پاسخ می‌دادند. ابزار پژوهش در اختیار ۱۵ نفر از اعضای هیأت علمی دانشکده پرستاری و مامایی قرار گرفت و اعتبار آن به روش اعتبار سنجی محتوا و پایایی آن با ضریب آلفای کرونباخ (۰/۸۵) بررسی شد. پژوهشگر پس از موافقت کمیته‌ی اخلاق و دریافت مجوز انجام مطالعه از معاونت پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز، مطالعه را آغاز نمود و پس از استقرار در محیط‌های پژوهش (خوابگاه دختران دانشگاه علوم پزشکی و دانشکده پرستاری و مامایی اهواز) و شرح مختصری از اهداف و موضوع پژوهش به واحدها و کسب رضایت از آنها، پرسشنامه‌ها را در اختیار دانشجویان جهت تکمیل قرار داد. اطلاعات پژوهش با استفاده از آمار توصیفی شامل میانگین؛ درصد فراوانی؛ انحراف معیار استاندارد؛ ضریب هم بستگی و نرم افزار (SPSS) (۱۷) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

نتایج: در این مطالعه آگاهی ۸۵ نفر از دانشجویان مامایی دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز در سال ۱۳۹۲ پیرامون احکام شرعی و قانونی مرتبط با حرفه مامایی مورد بررسی قرار گرفت. در این پژوهش میانگین سنی دانشجویان $23/34 \pm 3/38$ سال؛ اکثریت آن‌ها (۷۴/۱۱ درصد) دانشجوی کارشناسی پیوسته مامایی و ۸۰ درصد از واحدهای پژوهش نیز متأهل بودند. ۸۲/۳۵ درصد از دانشجویان در کارگاه و یا کنگره‌هایی با مضمون پژوهش حاضر شرکت نکرده بودند. ۲۸/۲۴ درصد از آن‌ها کتابی با موضوع احکام شرعی مربوط به رشته‌ی خود مطالعه نکرده بودند. منبع جمع آوری اطلاعات پیرامون ضوابط شرعی مربوط به حرفه‌ی مامایی در ۳۰/۵۸ درصد از دانشجویان رساله، ۲۸/۲۳ درصد پرسش از

اساتید، ۱۶/۴۷ درصد کتاب درسی، ۱۵/۳۰ درصد اینترنت و ۹/۴۲ درصد منابع دیگر بود.

در این پژوهش دانشجویان به ۳۶ سؤال سه گزینه‌ای پیرامون احکام شرعی و قانونی بهداشت و درمان پاسخ دادند که این حیطة شامل احکام آموزش پزشکی، احکام لمس، نظر و معاینه، احکام سقط، تنظیم خانواده، احکام خونریزی‌ها و احکام بهداشت جنسی بود. نمره‌ی آگاهی دانشجویان در تمام حیطة‌ها به صورت جداگانه به دست آمد که البته این نمره بر اساس تعداد سؤالات هر حیطة می‌باشد و نه کل سؤالات، سپس نمره‌ی آگاهی کلی مربوط به تمام حیطة‌ها نیز بیان شد. میانگین نمره آگاهی دانشجویان مامایی پیرامون احکام شرعی و قانونی مرتبط با حرفه مامایی در تمام حیطة‌های مورد بررسی در این پژوهش $20/22 \pm 3/41$ به دست آمد که در این مطالعه، بیان کننده آگاهی در سطح خوب می‌باشد.

جدول شماره ۱: آگاهی دانشجویان مامایی از احکام شرعی و قانونی مرتبط با حرفه مامایی در دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز

حیطه‌ی احکام شرعی	تعداد پاسخ‌ها در هر حیطه		میانگین نمره‌ی آگاهی بر اساس تعداد سؤالات هر حیطه	مقیاس آگاهی کلی			
	صحیح			نمره			
	تعداد	درصد		[0-9]	[9-18]	[18-27]	[27-36]
آموزش پزشکی	۴۱	۴۸/۲۳	۴۴	۵۱/۷۷	۱/۹۵±۰/۸		
لمس، نظر و معاینه	۴۹	۵۷/۶۵	۳۶	۴۲/۳۵	۶/۳۲±۱/۹۷		
سقط	۵۲	۶۱/۱۷	۳۳	۳۸/۸۳	۳±۰/۹		
تنظیم خانواده	۴۹	۵۷/۶۴	۳۶	۴۲/۳۶	۴/۰۱±۱/۱۷		
خونریزی‌ها	۴۴	۵۱/۷۷	۴۱	۴۸/۲۳	۲/۰۵±۰/۹		
بهداشت جنسی	۶۰	۷۰/۵۹	۲۵	۲۹/۴۱	۲/۸۳±۰/۸۷		
						میانگین کلی نمره‌ی آگاهی: $20/22 \pm 3/41$ آگاهی: خوب	

به طور کلی بیشترین آگاهی مربوط به حیطةی بهداشت جنسی با ۷۰/۵۹ درصد پاسخ صحیح و کمترین میزان آگاهی مربوط به حیطةی آموزش پزشکی با ۴۸/۲۳ درصد پاسخ صحیح بود.

در زمینه میزان اطلاعات دانشجویان در مقوله آموزش پزشکی ۵۱/۷۷٪ دانشجویان از اطلاعات مناسبی برخوردار نبودند. در این میان ۷۵/۳٪ دانشجویان در زمینه اینکه وظیفه دانشجو زمانی که دستورات درمانی که رؤسای بیمارستانها و اساتید به دانشجویان علوم پزشکی می‌دهند بر خلاف شرع باشد چیست؟ اطلاع صحیحی نداشتند. این در حالی است که ۸۸/۲٪ دانشجویان در زمینه اینکه آیا می‌توان بیماران را به معاینه توسط دانشجویان مجبور نمود؟ از اطلاعات مناسبی برخوردار بودند (پاسخ صحیح). در زمینه اطلاعات مربوط به لمس، نظر و معاینه ۴۲/۳۵٪ دانشجویان از اطلاعات مناسبی برخوردار نبودند. در این میان کمترین میزان آگاهی مربوط به این سؤال بود که اگر بیمار به پزشک غیر هم جنس مراجعه کند و آن پزشک از وجود پزشک هم جنس آگاهی داشته باشد لازم است بیمار را مطلع کند؟ ۷۷/۶٪ دانشجویان در این زمینه آگاهی نداشتند و بیشترین آگاهی در زمینه حکم نگاه کردن به عورت بیمار بود که ۷۷/۶٪ دانشجویان پاسخ صحیحی به آن دادند. در زمینه سقط ۶۱/۱۷٪ دانشجویان از آگاهی مناسب برخوردار بودند. بیشترین میزان آگاهی (۸۵/۹٪) در پاسخ به این سؤال بود که اگر زن حامله‌ای در طی بارداری فوت کند ولی احتمال حفظ حیات جنین وجود داشته باشد چه باید کرد؟ بود. در حالی که ۸۷/۱٪ دانشجویان در زمینه حکم سقط جنین غیرمسلمان اطلاع درستی نداشتند. در زمینه تنظیم خانواده ۴۲/۳۶٪ از دانشجویان آگاهی مناسبی نداشتند. که از این میان بیشترین آگاهی (۸۵/۹٪) در ارتباط با حکم جلوگیری از بارداری برای زن سالم از طریق به کارگیری

وسایلی که از انعقاد نطفه جلوگیری می‌کند بود. کمترین میزان آگاهی (۶۴/۷٪) در زمینه حکم استفاده از اسپرم مردان بیگانه که در بانک اسپرم نگهداری می‌شوند بود. در زمینه احکام مربوط به خونریزی‌ها ۴۸/۲۳٪ دانشجویان از اطلاعات مناسبی برخوردار نبودند. بیشترین میزان اطلاعات (۶۹/۴٪) مربوط به خونریزی پس از سقط جنین بود و کمترین میزان (۷۵/۳٪) مربوط به حکم خونریزی خانم یائسه‌ای که جهت برقرار ماندن سیکل قاعدگی قرص جلوگیری از بارداری مصرف می‌کند، بود. در زمینه بهداشت جنسی ۷۰/۵۹٪ دانشجویان از آگاهی مناسب برخوردار بودند. ۴۵/۹٪ دانشجویان اطلاع مناسبی در ارتباط با حکم مقاربت از پشت نداشتند و بیشترین آگاهی در زمینه مقاربت در دوران بارداری بود (۸۴/۷٪).

بین نمره کلی آگاهی و ترم تحصیلی دانشجویان ارتباط معنادار آماری مشاهده نگردید. همچنین ارتباط معناداری میان نمره کلی آگاهی با مطالعه کتاب‌هایی در زمینه احکام شرعی مربوط به رشته، شرکت در کنگره‌ها و سمینارهایی با مضمون موضوع پژوهش مشاهده نشد ($p \geq 0/05$).

بحث: ارائه‌ی خدمات به بیماران با در نظر گرفتن تمام جنبه‌های بیمار اعم از جسمی و روحی زمینه را برای افزایش رضایت بیماران، اعتماد آنها به کادر درمان و همکاری لازم با آنها و ... فراهم می‌کند که این امر بر روند و طول دوره‌ی درمان هم اثر گذار می‌باشد (توکلی براز، ۱۳۷۴). در علم پزشکی احکام ویژه‌ای تعریف شده است تا شاغلین حرفه‌های پزشکی با بهره مندی از آن بتوانند در عین حال که به درمان جسمی بیماران مبادرت می‌ورزند؛ پاسخگوی احکام شرعی مرتبط با بیماری و درمان آنها نیز باشد و خود نیز به رعایت آنها اهتمام ورزند (عظیمی و بخشنده باورصاد، ۱۳۹۲). هر بیماری در طول روند درمانی خود در زمینه‌های مختلف

اعم از روش‌های تشخیصی و درمانی، معاینه، پیگیری درمان و... ممکن است با سؤالات شرعی متناسب با وضعیت خود مواجه شود و از آن جهت که وی به کادر درمان برای دریافت خدمات درمانی خود اعتماد کرده و به آنها مراجعه نموده است به طبع سعی می‌کند سؤالات خود را نیز از آنها بپرسد. آگاهی به مسائل شرعی مرتبط با دانشجویان پزشکی و پرستاری همراه با رضایت آگاهانه بیماران و توزیع مناسب منابع قابل دسترسی به مددجویان مراقبت‌های بهداشتی به عنوان منابع مهمی در جهت ارائه خدمات برتر به بیماران مطرح است (فتوحی اردکانی و همکاران، ۱۳۸۹).

در حیطه‌ی زنان و مامایی به دلیل ماهیت درمان‌ها، روش‌های تشخیصی، وضعیت‌های خاص اعم از زایمان، دوران نفاس، تنظیم خانواده، معاینات ویژه‌ی زنان، مشاوره در زمینه‌ی بهداشت جنسی، اثرات بیماری‌ها و روش‌های درمانی بر الگوی قاعدگی، آگاهی از مهمترین و رایج‌ترین مسائل شرعی که پزشکان و ماماها با آن مواجه می‌شود از اهمیت بالاتری برخوردار است. در این پژوهش آگاهی دانشجویان مامایی از احکام شرعی در حیطه‌هایی از قبیل احکام آموزش پزشکی، احکام لمس، نظر و معاینه، احکام سقط، تنظیم خانواده، احکام خونریزی‌ها و احکام بهداشت جنسی که تجربه ثابت کرده است بیماران در این زمینه‌ها سؤالات شرعی خود را از ماماها و پزشکان می‌پرسند، با استفاده از پرسشنامه‌ای مرتبط با این موضوعات مورد بررسی قرار گرفت.

در این مطالعه تنها ۲۴/۲۸ درصد از دانشجویان کتاب‌هایی با مضمون موضوع پژوهش مطالعه کرده بود و اکثر آنها (۵۸/۳۰ درصد) سؤالات شرعی را از رساله استخراج می‌کردند. کمترین میزان آگاهی دانشجویان پیرامون احکام آموزش پزشکی بود که بالاترین تعداد پاسخ‌های غلط را به خود اختصاص داده بود، در این

بخش سؤالاتی پیرامون اهمیت یادگیری احکام در آموزش پزشکی و وظیفه‌ی شرعی دانشجویان در هنگام ارائه خدمات به بیماران و حد و مرزهای شرعی در حین آموزش، از واحدهای پژوهش پرسیده شد که بیش از نیمی از نمونه‌ها به سؤالات آن پاسخ نادرست دادند. از طرفی بیشترین میزان آگاهی دانشجویان در حیطه‌ی احکام شرعی مربوط به بهداشت جنسی بود که بیش از ۷۰ درصد از واحدهای پژوهش به سؤالات پاسخ صحیح دادند. در پژوهش حاضر میانگین کلی آگاهی دانشجویان مامایی از احکام شرعی و قانونی مرتبط با حرفه مامایی در دانشگاه‌های علوم پزشکی اهواز $3/41 \pm 20/22$ بدست آمد که بیانگر سطح آگاهی خوب می‌باشد. در پژوهشی که فتوحی اردکانی و همکارانش جهت بررسی آگاهی کارورزان پزشکی یزد نسبت به احکام شرعی و قانونی حیطه‌ی پزشکی انجام دادند، دانشجویان از این احکام شرعی نسبتاً آگاه بودند و بیشترین میزان آگاهی (۶۳/۵ درصد) از احکام شرح حال‌گیری و حفظ اسرار بود (فتوحی اردکانی و همکاران، ۱۳۸۹). در مطالعه‌ی رستم نژاد و مرادی؛ سطح آگاهی دانشجویان مامایی از احکام شرعی بانوان در اکثریت آن‌ها متوسط بود (رستم نژاد و مرادی، ۱۳۸۴). در پژوهش صالحی اصل و همکارانش که جهت بررسی میزان آگاهی و نگرش دانشجویان علوم پزشکی ارتش از احکام پزشکی انجام شده بود نیز آگاهی دانشجویان از حداکثر نمره‌ی ۲۰ نمره‌ی ۱۱/۹ بود و در سطح متوسط ارزیابی شد.

اگرچه سطح آگاهی کلی واحدهای پژوهش حاضر خوب بود اما جمع بندی کلی پیشنهادات مربوط به سؤال: «راهکارهای ارتقای سطح دانش دانشجویان در زمینه‌ی آگاهی از موازین شرعی رشته‌ی خود» و توجه به آگاهی دانشجویان در حیطه‌های جداگانه پژوهش و درصد پاسخ‌های نادرست در سطوح جزئی‌تر،

خود بیانگر نیاز دانشجویان به ارائه مباحث کاربردی و مفصل‌تر پیرامون احکام شرعی و قانونی رشته‌ی آنها می‌باشد و نشان می‌دهد آموزش‌های دوران تحصیل برای آنها کافی نبوده است. دانشجویان افزودن مبحثی با مضمون موضوع پژوهش را به عنوان واحد درسی یکی از راهکارهای ارتقاء آگاهی خود مطرح کردند هم‌چنین آنها برگزاری کلاس و همایش و کنفرانس مرتبط و درضمن کار و تحصیل را راهکاری برای بهبود آگاهی خود از احکام شرعی رشته‌ی تحصیلی خود بیان کردند علاوه بر این نتایج پژوهش نشان داد که تنها ۱۷/۶۵ درصد از آنها در سمینار و کارگاه‌هایی با موضوع مطالعه‌ی حاضر شرکت کرده بودند که این امر خود اثبات نیاز آنها را به شرکت در همایش‌های مرتبط نشان می‌دهد. در پژوهش فتوحی و همکارانش نیز ۸۳/۲ درصد از کارآموزان بیان کردند که آموزش‌های دوران تحصیل نیازهای آنها را بر طرف نمی‌کند. ۵۱/۳ درصد یادگیری از طریق سایت، ۱۰ درصد تدوین سؤالاتی مشابه با پژوهش فوق در کتب دانشگاهی، ۲۲/۵ درصد ارائه جزوات احکام به دانشجویان را از راه‌های اطلاع‌رسانی به دانشجویان پیرامون مسائل شرعی مطرح کردند (فتوحی اردکانی و همکاران، ۱۳۸۹). در مطالعه‌ی که بنائیان و سرشتی جهت بررسی میزان آگاهی ماماها‌ی استان چهارمحال و بختیاری نسبت به احکام قانونی و شرعی حیطة مامایی و برخی عوامل مرتبط با آن انجام دادند، ۱۲/۷ درصد از ماماها از آگاهی کامل نسبت به احکام کلی مربوط به سقط، تنظیم خانواده و روش‌های نوین باروری برخوردار بودند و ۱۹/۴ درصد از آنها از احکام شرعی تنظیم خانواده، ۴۶/۹ درصد از نمونه‌ها از احکام مصوب مجلس پیرامون سقط اطلاع داشتند. در این پژوهش نیز ۷۸/۱ درصد از نمونه‌های مورد بررسی بیان کردند که آموزش‌های حین تحصیل پیرامون مسائل شرعی و قانونی برای آنها کافی نیست. ۸۴/۱ درصد بیان کردند که نیاز به کلاس بازآموزی

دارند و ۲۹/۸ درصد بهترین راه دریافت اطلاعات شرعی را کلاس درس و ۲۹/۲ درصد هم کارگاه را بیان کردند. هم چنین اکثریت نمونه‌ها بیان کردند منبع اصلی آنها برای دستیابی به سؤالات شرعی‌شان استفتائات و رساله‌ی مراجع است (بنائیان و سرشتی، ۱۳۸۶). در پژوهش رستم نژاد و مرادی پیرامون دانش و نگرش دانشجویان مامایی از احکام شرعی بانوان در تبریز، نتایج بررسی نشان داد که ۵۷/۹ درصد از آنها آگاهی متوسط و ۱۰/۵ درصد از آنها دارای آگاهی خوب پیرامون موضوع پژوهش بودند (رستم نژاد و مرادی، ۱۳۸۴).

در پایان پرسشنامه پژوهش حاضر از دانشجویان خواسته شده بود تا در صورت تمایل راهکاری را که به نظر آنها در ارتقای سطح دانش دانشجویان در زمینه‌ی آگاهی از موازین شرعی رشته‌ی خود مؤثر است را بیان نمایند. از آنجایی که پاسخ به سؤال فوق اختیاری بود و همه‌ی دانشجویان به آن پاسخ ندادند، در این مجال صرفاً خلاصه کلی این راهکارها بر اساس جمع‌بندی مفاهیم جملات ارائه شده از سوی واحدهای پژوهش؛ ذکر شده است.

- ۱- برگزاری کلاس و همایش و کنفرانس در این رابطه، ضمن تحصیل و کار
- ۲- افزودن واحد درسی در رابطه با احکام
- ۳- اطلاع رسانی توسط اساتید
- ۴- ارائه نشریات و مجلات دانشجویی
- ۵- ارائه و معرفی کتب در این زمینه
- ۶- در درس پزشکی قانونی احکام ارائه شود.
- ۷- توزیع پمفلت جامع و کامل در این زمینه
- ۸- به جای برخی دروس عمومی احکام مربوط به هر رشته تدریس شود.

۹- اساتید بیشتر در حین تدریس در این زمینه صحبت کنند.

نتایج پژوهش حاضر در سطوح جزئی حیطه‌های مورد بررسی و توجه به دیدگاه دانشجویان پیرامون راهکارهای ارتقای سطح آگاهی از احکام شرعی رشته‌ی خود، نشان دهنده‌ی نیاز به توجه بیشتر به مسأله احکام شرعی در علوم پزشکی می‌باشد. برای بهبود سطح دانش، یکی از بهترین روش‌ها این است که ابتدا سطح آگاهی افراد بررسی شود تا از طریق آن نقاط قوت و ضعف آنها شناسایی شود و می‌توان بر اساس نیاز سنجی انجام شده، در جهت برنامه‌ریزی جهت بهبود وضعیت موجود و برنامه‌ریزی و تمرکز بیشتر روی نقاط ضعف گام برداشت. در حیطه‌ی مامایی نیز باید با توجه به مسائل شرعی که افراد بیشترین احتمال مواجه با آن را دارند، در راستای تدوین و ارائه مباحث کاربردی احکام پزشکی برای دانشجویان در زمینه‌ی احکام و مسائل شرعی، مبادرت ورزید تا آنها نیز بتوانند پاسخگوی سؤالات شرعی بیماران خود باشند.

سپاسگزاری

نویسندگان این اثر از همکاری معاونت پژوهشی و مسئولین دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز و دانشجویان مامایی که ما را در انجام این پژوهش یاری نمودند، تشکر و قدردانی می‌نمایند.

فهرست منابع

- خویی، ا (ره) و تبریزی، ج. (۱۳۹۰). احکام جامع مسائل پزشکی مطابق با فتوای سید ابوالقاسم خویی. قم: انتشارات دارالصدیقه الشهیده.
- لاریجانی، ب و زاهدی، ف. (۱۳۸۷). ضرورت اخلاق پزشکی: مطالعه‌ای مروری در ایران. مجله بین المللی اخلاق پزشکی. سال هشتم. دوره ۳، ص ۱۹۶-۱۹۲.
- توکلی بزار، ج. (۱۳۷۴). انطباق ضرورت‌ها و موانع. مجله طب و تزکیه. سال چهارم. شماره ۱۸، ص ۱۳-۸.
- بنائیان، ش و سرشتی، م. (۱۳۸۶). بررسی میزان آگاهی ماماهاستان چهارمحال و بختیاری نسبت به احکام قانونی و شرعی حیطة مامایی و برخی عوامل مرتبط با آن. مجله دانشگاه علوم پزشکی شهرکرد. دوره نهم. شماره ۳، ص ۳۷-۴۴.
- فتوحی اردکانی، ا؛ صالحی، م؛ بشردوست، ن؛ یاسینی، ش؛ سلطانی، ح. (۱۳۸۹). آگاهی کارورزان پزشکی یزد نسبت به احکام شرعی و قانونی حیطة پزشکی. مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی. سال دهم. شماره ۲، ص ۱۸۵-۱۸۰.
- پیوندی، م. (۱۳۹۰). احکام بهداشت و درمان بر اساس فتوای مقام معظم رهبری. قم: انتشارات زمزم.
- رستم نژاد، م و مرادی، آ. (۱۳۸۴). بررسی دانش و نگرش دانشجویان مامایی از احکام شرعی بانوان در دانشکده پرستاری و مامائی دانشگاه علوم پزشکی تبریز. مجله طب و تزکیه. سال چهاردهم. شماره ۵۸، ص ۱۰-۹.
- عظیمی، ن و بخشنده باورصاد، م. (۱۳۹۲). اخلاق و حقوق پزشکی و نکاتی از احکام و مسائل پزشک قانونی در مامایی (چاپ اول). اهواز: انتشارات علوم و فنون پزشکی اهواز.
- احمدی، م؛ عظیمی، ن؛ کیانی، م؛ علوی مجد، ح. (۱۳۹۰). بررسی میزان رعایت حریم مددجویان توسط دانشجویان گروه علوم پزشکی در بخش لیبر بیمارستان‌های منتخب شهر تهران. اولین همایش ضوابط شرعی در پزشکی؛ آذر ۱۳۹۰.
- صالحی اصل، ع، صالحی وزیری، ع، صادقی، م؛ فتاحی، ح؛ صادقی، م؛ جعفری، م و همکاران. (۱۳۹۰). بررسی میزان آگاهی و نگرش دانشجویان علوم پزشکی ارتش از احکام پزشکی. اولین همایش ضوابط شرعی در پزشکی؛ آذر ۱۳۹۰.
- نکونام، م. (۱۳۸۵). احکام پزشکی. قم: انتشارات ظهور شفق.
- موسوی خمینی، ر. (۱۳۸۶). تحریر الوسیله (چاپ دوم). تهران: انتشارات: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- صالحی اصل، ع و هاتقیان، آ. (۱۳۹۰). احکام شرعی بیماران. اولین همایش ضوابط شرعی در پزشکی؛ آذر ۱۳۹۰.
- زالی، م؛ شهرآز، س؛ برزآبادی، ش (۱۳۷۹). اخلاق پزشکی در ایران: قانون‌گذاری، یک مشکل اصلی. مجله علوم پزشکی ایران؛ سال پنجم، شماره ۳.

یادداشت شناسه مؤلف

نسرین عظیمی: کارشناس ارشد مامایی و عضو هیئت علمی دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز، خوزستان، ایران

نشانی الکترونیکی: nasrinazimi.daryabaran@gmail.com

میترا تدین نجف آبادی: کارشناس ارشد مامایی و عضو هیأت علمی دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز، خوزستان، ایران

مریم بخشنده باورساد: کارشناس ارشد پرستاری و عضو هیأت علمی دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز، خوزستان، ایران

مهرزاد کیانی: دانشیار گروه اخلاق پزشکی، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران (نویسنده مسؤول)

نشانی الکترونیکی: kiani1341@yahoo.com

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۲/۴/۲

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۲/۷/۲۵